

INVENTARISATIE SOORTEN 2018

SCHIETFACILITEITEN KAMP SOESTERBERG

Ecologisch Adviesbureau Viridis bv
Beesdseweg 3-18,
4104 AW Culemborg

T 0345 753 275
E info@bureau-viridis.nl
W www.bureau-viridis.nl
KvK 110 557 87
Btwnr NL 8212 39 119 B01
IBAN NL46 TRIO 0198 4486 00

Tekst: W. A. (Wiegert) Steen
Veldonderzoek: W. A. (Wiegert) Steen
Foto's: W. A. (Wiegert) Steen

Foto voorblad: Kamp Soesterberg
Het Zeisterspoor 8, 3769AP Soesterberg

Projectnummer: 2018-057
Wijze van citeren: Steen, W.A., 2018, Inventarisatie Soorten
2018 Schietfaciliteiten Kamp Soesterberg,
Ecologisch Adviesbureau Viridis, Culemborg,
PRNR-2018-057.

In opdracht van: Rijksvastgoedbedrijf
Contactpersoon: Dhr. G. (Gerben) Oosterwijk

Status: Definitief 19-10-2018
Ondertekening: T.H. (Theo) de Jong

Paraaf:

Dit rapport is vervaardigd op verzoek van de opdrachtgever zoals hierboven aangegeven en is zijn eigendom. Niets uit deze rapportage mag worden vermenigvuldigd of openbaar gemaakt worden door middel van scanning, druk, internet, fotokopie of andere wijze zonder schriftelijke toestemming van de opdrachtgever en Ecologisch Adviesbureau Viridis bv, noch mag het zonder deze toestemming voor een ander doel gebruikt worden dan waarvoor het vervaardigd is.

Ecologisch Adviesbureau Viridis is niet aansprakelijk voor vervolgschade, alsmede schade die voortvloeit uit toepassingen van de resultaten van de werkzaamheden, kaartmateriaal (Basis Registratie Topografie Kadaster 2017, tenzij anders wordt vermeld) inclusief getoonde begrenzingen of andere gegevens verkregen van Ecologisch Adviesbureau Viridis. De opdrachtgever vrijwaart Ecologisch Adviesbureau Viridis voor aanspraken van derden in verband met deze toepassing.

Omdat ecologisch onderzoek een momentopname is, kan de aanwezigheid van beschermde soorten soms niet worden uitgesloten of bevestigd. Daarnaast is de natuurwetgeving aan verandering en jurisprudentie onderhevig. Ecologisch Adviesbureau Viridis is mede om die redenen lid van het Netwerk Groene Bureaus, brancheorganisatie voor kwaliteitsbevordering en belangenbehartiging van ecologische adviesbureaus. Hierdoor zijn wij zo goed mogelijk op de hoogte van de nieuwste ontwikkeling op het gebied van ecologie en wetgeving. Door de inzet van conform de wet ter zake kundige ecologen, waarborgen wij onze onderzoekskwaliteit. Wij zijn echter niet aansprakelijk voor de gevolgen van onverwacht verschijnende of verdwijnende flora of fauna, noch voor de gevolgen van veranderende wetgeving of jurisprudentie.

W. A. (Wiegert) Steen

INVENTARISATIE SOORTEN 2018

SCHIETFACILITEITEN KAMP SOESTERBERG

In opdracht van: Rijksvastgoedbedrijf

Inhoud

1	Inleiding	2			
1.1	Aanleiding en context	2			
1.2	Onderzoeksvragen	2			
1.3	Leeswijzer	3			
2	Onderzoekslocatie en werkzaamheden	4			
2.1	Ligging onderzoekslocatie	4			
2.2	Beschrijving onderzoekslocatie	4			
2.3	Beschrijving van de werkzaamheden	4			
3	Onderzoeksmethode	8			
3.1	Inleiding	8			
3.2	Controle boomholten	8			
3.3	Onderzoek naar reptielen	8			
4	Aanwezige beschermde soorten	11			
4.1	Boomholten	11			
4.2	Reptielen	11			
			4.3	Vogels	12
			5	Effectrelaties, voorwaarden en maatregelen	14
			6	Behoudenswaardigheid	16
			7	Bronnen	18
			7.1	Literatuur	18
			7.2	Websites	18
			Bijlage A.	Overzicht algemene vrijstellingen	19
			Bijlage B.	Wettelijk kader	20
				Wettelijk kader	20
				Wet natuurbescherming	20
				Soortbescherming	20
				Zorgplicht	21
				Vogellijst	21
				Ontheffing, vergunning of vrijstelling	22

1 Inleiding

1.1 Aanleiding en context

Na een locatiestudie voor de toekomstige situering van diverse schietfaciliteiten in de omgeving van Soesterberg is een zoekgebied op de defensielocatie Kamp Soesterberg als meest geschikte en gewenste locatie naar voren gekomen. Het betreft de nieuwbouw van een volledig overdekte 100m 270° schietbaan, een oefenhuis voor CQB (Close Quarter Battle), twee snipertorens, een facilitair gebouw en een parkeervlak.

Deze ruimtelijke ontwikkeling kan slechts doorgang vinden indien er op basis van een gedegen onderzoek een vrijstelling of ontheffing is verkregen ten aanzien van de aanwezige beschermde flora en fauna¹. Het Rijksvastgoedbedrijf wil graag voorafgaande aan de werkzaamheden een onderbouwde inschatting kunnen maken van de mogelijke negatieve effecten op beschermde flora en fauna.

Het Rijksvastgoedbedrijf heeft daarom aan Bureau Viridis gevraagd om voor het plangebied vast te stellen voor welke beschermde soorten de essentiële functies en leefgebieden (mogelijk) kunnen worden aangetast bij ruimtelijke ingrepen. Als basis voor het onderzoek wordt de leidraad Wettelijk Onderzoek Flora en Fauna (WOFF) van het Rijksvastgoedbedrijf gehanteerd. De WOFF is in twee fasen opgedeeld:

Fase 1: Bureauonderzoek & Verkennend Veldonderzoek
Fase 2: Inventariserend Veldonderzoek

Fase 1 is reeds afgerond. Op basis van de resultaten uit fase 1 is, met het oog op de voorgenomen ruimtelijke ontwikkelingen, nader onderzoek naar het voorkomen van de hazelworm en zandhagedis in het plangebied noodzakelijk. Daarnaast dient een aantal (oude) spechtenholten te worden onderzocht op geschiktheid voor verblijfplaatsen van vleermuizen.

¹ Beschermde soorten: alle onder de Wet natuurbescherming beschermde soorten bij RVO.

In dit kader heeft Rijksvastgoedbedrijf aan Ecologisch Adviesbureau Viridis opdracht gegeven aanvullend onderzoek uit te voeren naar het voorkomen van de hazelworm en zandhagedis binnen het plangebied en daarnaast om de (oude) spechtenholten in het plangebied te onderzoeken op verblijfplaatsen van vleermuizen en/of de mogelijke geschiktheid als verblijfplaats.

In onderhavige rapportage wordt enkel fase 2 uitgevoerd, namelijk de uitvoering en de resultaten van het Inventariserend Veldonderzoek.

1.2 Onderzoeksvragen

Werkzaamheden voor ruimtelijke ontwikkelingen kunnen schadelijk zijn voor beschermde soorten. Mogelijk worden daarbij verbodsbepalingen van de Wet natuurbescherming overtreden. In bepaalde situaties kan gewerkt worden conform een goedgekeurde gedragscode of een ontheffing van de Wet natuurbescherming. Voordat een gedragscode kan worden toegepast of een ontheffing kan worden aangevraagd en afgegeven moet eerst duidelijk zijn welke beschermde soorten aanwezig zijn en op welke wijze eventuele schade aan de beschermde soorten kan worden voorkomen. Ontheffingen worden slechts verleend indien geen afbreuk wordt gedaan aan een gunstige staat van instandhouding van de soort en wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat. De te doorlopen onderzoeksstappen moeten er steeds op gericht zijn deze wettelijke eisen te kunnen onderbouwen.

Rijksvastgoedbedrijf heeft voor het Inventariserend Veldonderzoek zeven onderzoeksvragen opgesteld:

1. **Welke beschermde natuurwaarden zijn (mogelijk) aanwezig binnen of in de directe nabijheid van de planlocatie?**

2. Welke (mogelijke) functie(s) heeft de planlocatie en de directe omgeving voor de beschermde natuurwaarden (essentiële leefgebieden en habitat)?
3. Wat is de omvang en duurzame staat van instandhouding (zeldzaamheid, wettelijk beschermingsregime) van de (mogelijk) aanwezige beschermde natuurwaarden?
4. Welke effectrelaties kunnen mogelijk leiden tot verslechtering van essentiële (leef)gebieden van (mogelijk) aanwezige beschermde natuurwaarden?
5. Onder welke voorwaarden blijft de functionaliteit / kwaliteit van de (mogelijke) essentiële leefgebieden en omvang populatie behouden?
6. Welke maatregelen moeten getroffen worden wanneer schade aan functionaliteit/kwaliteit van (mogelijk) essentiële leefgebieden niet kan worden voorkomen?
7. Wat is de behoudenswaardigheid (kwaliteit, zeldzaamheid en beschermingsstatus) van de vastgestelde essentiële leefgebieden van de (mogelijk) aanwezige soorten (synthese onderzoeksvragen)?

1.3 Leeswijzer

Bij de opbouw van deze rapportage is gebruik gemaakt van de volgorde van de door het Rijksvastgoedbedrijf opgestelde onderzoeksvragen.

2 Onderzoekslocatie en werkzaamheden

2.1 Ligging onderzoekslocatie

De onderzoekslocatie is gelegen op het Defensierrein Kamp Soesterberg aan Het Zeisterspoor 8 in Soesterberg in de provincie Utrecht. Defensie gebruikt de onderzoekslocatie als les- en oefenterrein en het is geregistreerd onder de locatiecode 31C05.

Het terrein ligt op de Utrechtse Heuvelrug en beslaat zo'n 25 ha. Het terrein wordt in het noorden begrensd door het Sergeant-Majoor Scheickkazerne. Aan de westzijde ligt LC Kamp Soesterberg en aan de oost- en zuidzijde wordt het terrein begrensd door de Zuiderweg.

2.2 Beschrijving onderzoekslocatie

Op het terrein is een schietbunker en een demontagebos aanwezig. Het terrein bestaat voornamelijk uit bos bestaande uit grove den en open berkenbos met hier en daar wat open plaatsen. De ondergroei bestaat voornamelijk uit pijpenstrootje. In het midden, zuiden en westen heeft zich op de open plaatsen een heideachtige vegetatie ontwikkeld. Aan de zuidkant van het terrein bevindt zich een onverhard pad met in de berm een heidevegetatie.

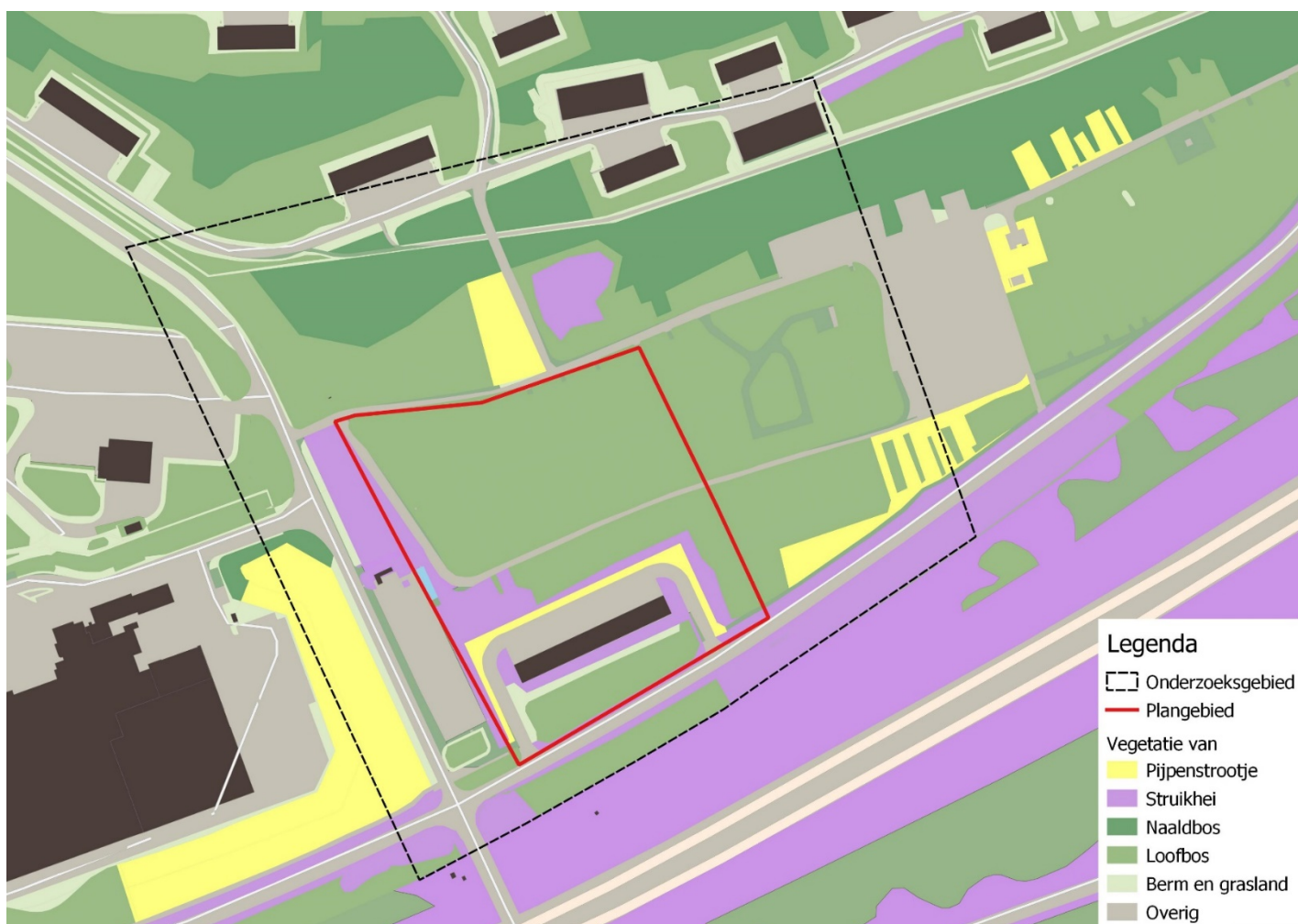
Aan de noordkant van de Zuiderweg ligt langs de gehele weg een heidevegetatie op een zuidhelling. Sommige stukken hiervan zijn erg verruigd door bra-menstruiken. Aan de zuidkant van de Zuiderweg liggen brede stroken met heide- en pijpenstrootjevegetatie en bos gedomineerd door lariks en berk.

Figuur 2.1 en Afbeelding 2.1 t/m 2.8 geven een impressie van de onderzoekslocatie en de directe omgeving te zien.

2.3 Beschrijving van de werkzaamheden

Binnen de onderzoeklocatie is het Rijksvastgoedbedrijf voornemens om nieuwbouw te realiseren met een volledig overdekte 100m 270° schietbaan, een oefenhuis voor CQB (Close Quarter Battle), twee sni-pertorens, een facilitair gebouw en een parkeervlak. Toegang tot het terrein zal zich waarschijnlijk bevinden aan de noord- en oostzijde van het terrein. Rondom het terrein komt een hekwerk met door-zichtbeperking. De strook rondom het plangebied wordt (/blijft) groen ingericht met bomen en heide. De locatie van de nieuwbouw is globaal weergegeven met een functionele indeling (Figuur 2.2).

Figuur 2.1 | Begrenzing van de onderzoekslocatie en plangebied op LC Kamp Soesterberg.

Afbeelding 2.1 | Naaldbos aan de noordzijde.

Afbeelding 2.2 | Berkenbos met hoge onderbegroeiing.

Afbeelding 2.3 | Pitrus- en pijpenstrootjevegetatie.

Afbeelding 2.4 | Heidevegetatie langs de randen.

Afbeelding 2.5 | Braamstruweel.

Afbeelding 2.6 | Toegangsweg

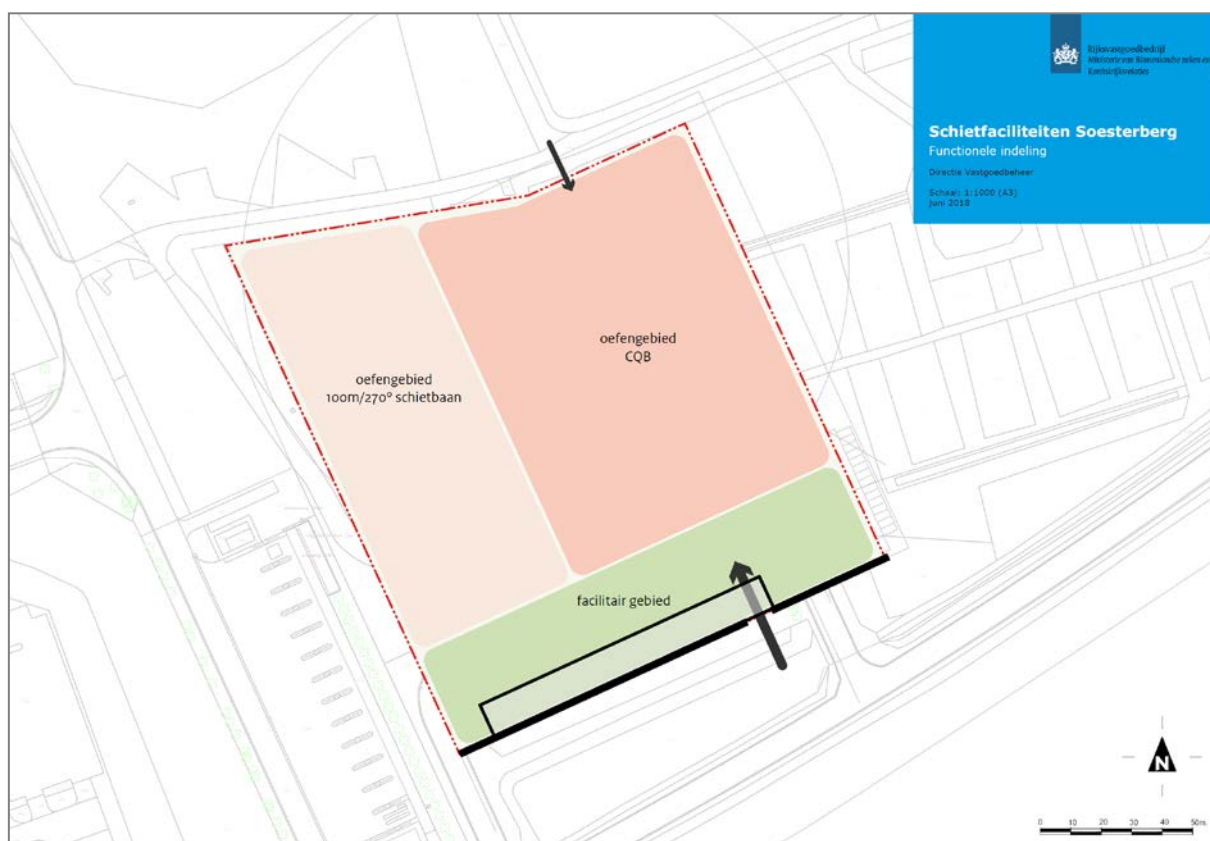

Afbeelding 2.7 | Heide en pijpenstrootjevegetatie

Afbeelding 2.7 | Rode bosmieren met koepelnest.

Figuur 2.2 | Ontwerpschets juni 2018.

3 Onderzoeksmethode

3.1 Inleiding

In de leidraad WOFF (Wettelijk onderzoek flora en fauna) van het Rijksvastgoedbedrijf worden twee fasen van onderzoek beschreven: het Bureauonderzoek & Verkennend Veldonderzoek (fase 1) en het Inventariserend Veldonderzoek (fase 2). In deze rapportage is enkel het Inventariserend Veldonderzoek uitgewerkt, waarvoor het aanvullende onderzoek volgt uit de eerder uitgevoerde fase 1.

Het Inventariserend Veldonderzoek heeft als doel om de aanwezigheid van beschermde soorten (en indien mogelijk de functie(s) in het plangebied) vast te stellen. Het betreft de beschermde soorten waarvan op basis van de resultaten uit fase 1 de aanwezigheid van beschermde soorten en hun leefgebied (mogelijk) verwacht wordt. Voor de planlocatie op Kamp Soesterberg gaat het om aanvullend onderzoek naar boomholten en de aanwezigheid van de zandhagedis en hazelworm.

In het plangebied is een aantal boomholten (allen spechtenholen) aanwezig die mogelijk geschikt zijn als verblijfplaats voor vleermuizen. Aanvullend onderzoek naar de zandhagedis en hazelworm is nodig aangezien dit twee soorten zijn die in de provincie Utrecht beschermd zijn, die mogelijk in het plangebied voorkomen en waarvan de afwezigheid of aanwezigheid in het plangebied tijdens fase 1 niet bepaald kon worden. Aanwezigheid van deze soorten zou er op duiden dat het plangebied onderdeel uitmaakt van het leefgebied van deze soorten.

In paragraaf 3.2 t/m 3.3 wordt de onderzoeksmethode voor respectievelijk de controle van de boomholten en het aanvullende onderzoek naar zandhagedis en hazelworm beschreven.

3.2 Controle boomholten

De boomholten zijn op 18 april 2018 gecontroleerd met behulp van een boomcamera. Dit is een camera met een eigen verlichting, waardoor een beeld gevormd kan worden van de binnenruimten van boomholten en spleten. Met behulp van een telescoopsteel kunnen ook de hogere en moeilijk bereikbare boomholten gecontroleerd worden. Er is vooral gelet op naar boven toe ontstane holle ruimten, aangezien deze potentieel geschikt zijn als verblijfplaatsen van vleermuizen. Tevens is er op inrottingsverschijnselen gelet, aangezien hierdoor op termijn zulke naar boven toe lopende holle ruimten kunnen ontstaan. In totaal zijn er in het plangebied 3 bomen onderzocht welke potentieel geschikte holten hebben voor de verblijfplaatsen van vleermuizen.

3.3 Onderzoek naar reptielen

Tijdens het Bureauonderzoek & Verkennend Veldonderzoek is geconcludeerd dat er geschikte leefgebieden voor reptielen aanwezig zijn. Er is gericht onderzoek uitgevoerd naar het voorkomen van hazelworm en zandhagedis binnen het plangebied volgens de soorteninventarisatieprotocollen van het Netwerk Groene Bureaus. Het onderzoek naar reptielsoorten, zijn bij geschikte weersomstandigheden, d.w.z. op zonnige dagen in het voorjaar, in geschikte biotopen gericht gezocht naar zonnende dieren en onder geschikte schuilplaatsen, zoals losliggende stenen, puin en stukken hout.

Reptielen hebben externe energie (warmte) nodig voor hun dagelijkse activiteiten en om hun levenscyclus te kunnen doorlopen. Om deze reden zijn ze alleen overdag actief. Reptielen doen de benodigde warmte op door een verwarmd substraat op te zoeken, zoals dorre bladeren, mosvegetatie of dor gras. Ze zonnen weinig in direct zonlicht en zonder beschutting.

Een goed alternatief voor zulk substraat wordt gevormd door vierkante stukken bitumen golfplaat van circa 50cmx50cm. Deze plaatjes warmen in het zonlicht snel op en vormen zodoende een ideale schuilplaats voor de reptielen. De dieren warmen zich onder de plaatjes op en door deze om te keren zijn ze eenvoudig te vinden. In het plangebied zijn op 18 april in totaal 50 plaatjes verspreid uitgelegd ten behoeve van het reptielenonderzoek. Hierbij is er voor gekozen om het grootste deel van de plaatjes te plaatsen op de meest geschikte locaties, in het plangebied vooral op de open maar structuurrijke bosranden, heidevegetaties en locaties waar een flinke strooisellaag aanwezig is. Daarnaast is er op een aantal suboptimale locaties een plaatje neergelegd om het plangebied zo goed mogelijk te dekken. Figuur 3.1 geeft een overzicht van de locaties waar de plaatjes zijn neergelegd.

Om de reptielen die gebruik maken van de plaatjes de gelegenheid te geven zich te verstoppen is onder alle plaatjes een laag strooisel uit de directe omgeving aangebracht, waarbij harde onderdelen als takken en dennenappels zoveel mogelijk verwijderd zijn. Daarnaast is er onder elk plaatje een kuiltje gegraven van tussen de 10 cm diep, waarin tevens strooisel is

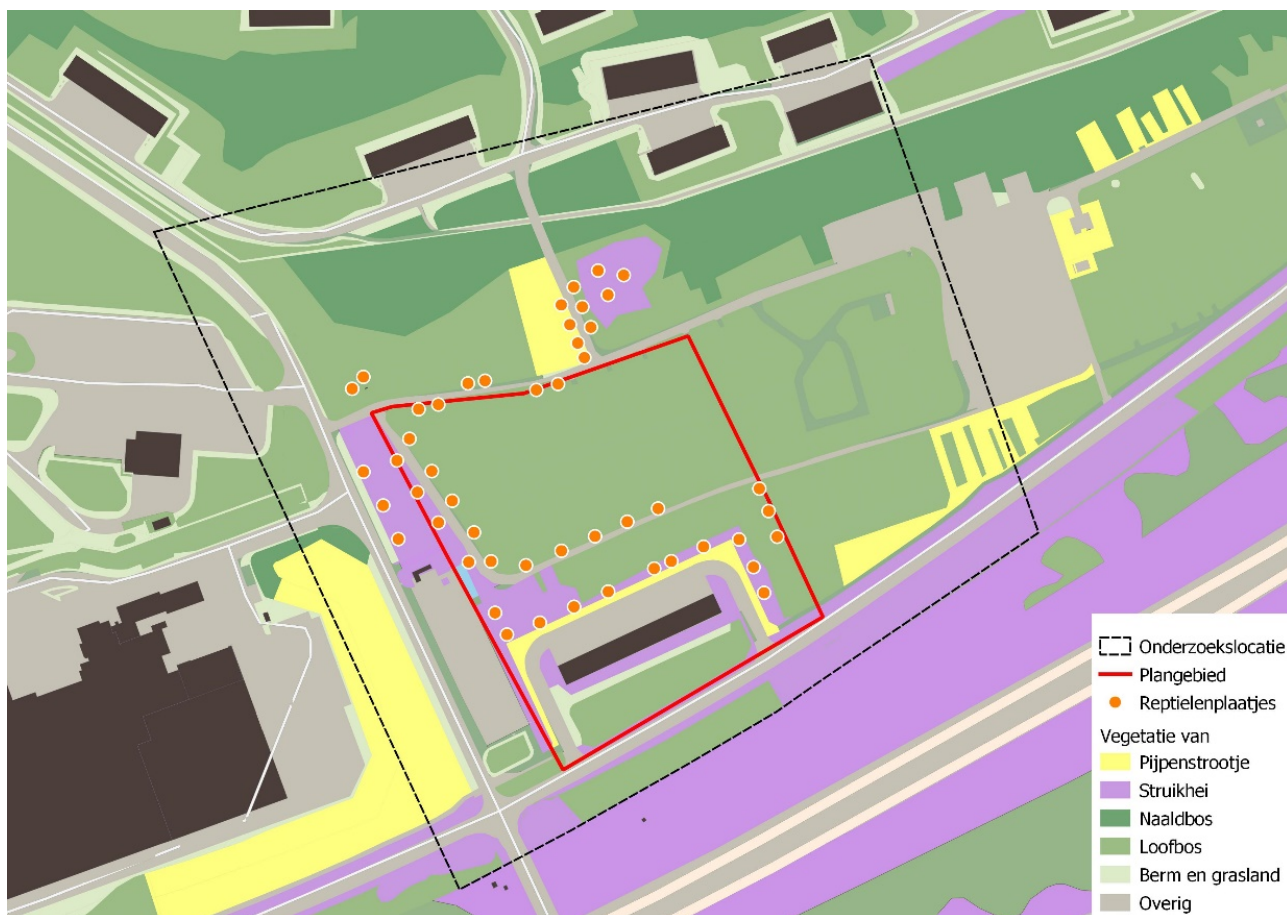
gelegd. Op deze wijze ontstaat er onder de plaatjes een gradiënt in zowel vochtigheid als temperatuur, waardoor de reptielen de meest ideale omstandigheden kan kiezen en ook onder het plaatje in omstandigheden kan wisselen.

Het reptielenonderzoek dient bij geschikte weersomstandigheden en in de geschikte periode plaatst te vinden. Dit wil zeggen dat in de periode van half april tot half juni, met half bewolkt weer en rond circa 17 graden, gericht naar deze soorten moet worden gezocht. Voor onderhavig onderzoek is er op totaal zeven dagen met geschikte weersomstandigheden naar de reptielen gezocht in het plangebied, namelijk op 18 april, 26 april, 17 mei, 24 mei, 31 mei, 7 juni en 28 juni. De plaatjes zijn opgelicht en gecontroleerd op aanwezigheid van de reptielen die duiden op eerdere aanwezigheid. De kuiltjes zijn onderzocht en de strooisel laag is behouden voor de volgende onderzoeksrondte. Tevens is gecontroleerd of de plaatjes voldoende zonlicht vangen in verband met het ontluikende groen. In tabel 3.1 is een overzicht gegeven van de bezoekdata en de weersomstandigheden.

Tabel 3.1 | Overzicht van de bezoekdata en de weersomstandigheden.

Datum	Soortgroep	Personen	Tijdstip	Temp. (°C)	Rel. zonneschijnduur (%)	Neerslag (mm)
18-04-2018	Vleermuizen	Wiegert Steen	12:00-17:00	23	91	0.0
	Reptielen					
26-04-2018	Reptielen	Wiegert Steen	12:00-14:00	14	65	5.1 (1 uur)
17-05-2018	Reptielen	Wiegert Steen	13:00-15:00	15	74	0.0
24-05-2018	Reptielen	Wiegert Steen	10:00-12:00	20	19	0.6 (0.7 uur)
31-05-2018	Reptielen	Wiegert Steen	09:00-11:30	22	47	3.7 (0.9 uur)
07-06-2018	Reptielen	Wiegert Steen	09:00-11:00	22	89	0.0
28-06-2018	Reptielen	Wiegert Steen	09:30-11:15	21	87	0.0

Figuur 3.1 | Locaties plaatjes t.b.v. het reptielenonderzoek

4 Aanwezige beschermde soorten

In onderhavig hoofdstuk wordt in het kort beschreven welke beschermde soorten aanwezig zijn binnen de begrenzing van het plangebied of in de nabijheid van het plangebied. Ook soorten die buiten de begrenzing van de onderzoekslocatie, maar binnen de invloedssferen van de mogelijke projecten aanwezig kunnen zijn, worden in de rapportage beschreven. Voor al deze soorten is de gunstige staat van instandhouding beschreven. Met onderhavig hoofdstuk wordt de eerste en derde onderzoeksvraag beantwoord:

1. **Welke beschermde natuurwaarden zijn (mogelijk) aanwezig binnen of in de directe nabijheid van de planlocatie?**
2. **Welke (mogelijke) functie(s) heeft de planlocatie en de directe omgeving voor de beschermde natuurwaarden (essentiële leefgebieden en habitat)?**
3. **Wat is de omvang en duurzame staat van instandhouding (zeldzaamheid, wettelijk beschermingsregime) van de (mogelijk) aanwezige beschermde natuurwaarden?**

4.1 Boomholten

Op 18 april 2018 is er een veldbezoek uitgevoerd in het plangebied, waarbij alle boomholten zijn onderzocht die potentieel geschikt zijn voor de verblijfplaatsen van vleermuizen. Alle onderzochte holten zijn (oude) spechtenholen in eik of berk. Er zijn in totaal 4 bomen onderzocht.

Bij alle holtes was nog geen sprake van inrotting naar boven toe. Dit betekent dat er in de bomen in het plangebied momenteel geen holten zijn die geschikt zijn voor de verblijfplaatsen van vleermuizen. Mogelijk dat de holtes in de bomen op termijn wel inrotten waardoor een ruimte naar boven toe ontstaat die wel geschikt is als verblijfplaats voor vleermuizen.

4.2 Reptielen

Hazelworm

De uitgelegde plaatjes in het plangebied zijn op zes dagen gecontroleerd. Dit is gedaan op 26 april, 17 mei, 24 mei, 31 mei, 7 juni en 28 juni. Ook is er tijdens deze bezoeken gezocht naar hazelworm door het keren van stammen en dergelijke. Dit zijn dagen geweest waarop de weersomstandigheden optimaal waren om mogelijke hazelwormen aan te treffen.

Er zijn geen hazelwormen aangetroffen, evenmin zijn er sporen aangetroffen die duiden op aanwezigheid van de hazelworm. Er is ook gecontroleerd of de plaatjes voldoende licht vangen nu het aantal bladeren aan de bomen groeit. De plaatjes geven goede omstandigheden, direct onder de plaatjes was het vrij warm. Door de dikke strooisel laag en de kuiltjes gevuld met strooisel was er onder de plaatjes een mooie gradiënt van temperatuur en vochtigheid aanwezig, waarbij het verder naar beneden toe iets koeler en vochtiger werd.

Zandhagedis

Er is gericht gezocht naar zonnende zandhagedis in geschikte biotopen (heidevegetaties) bij geschikte weersomstandigheden. Op Sergeant-majoor Scheick-kazerne liggen verspreid over het terrein heidevegetaties met kleine deelpopulaties van zandhagedissen. In het onderzoeksgebied bevinden zich populaties zandhagedis in de geschikte heidevegetaties, vooral aan de west- en zuidkant van het gebied (figuur 4.1). Tijdens de bezoeken zijn 6 tot 18 zandhagedissen per bezoek waargenomen (tabel 4.1). Dit zijn met name de randen van het plangebied. De (deel)populatie wordt in het plangebied geschat op 50 dieren. Op de zuidhelling begroeid met heide langs de Zuiderweg bevinden zich ook zandhagedissen. De heide is hier gedeeltelijk verruigd door braamstruweel. Op de verruigde delen zijn geen zandhagedissen waarge-

nomen. In alle heidevegetaties zijn zowel vrouwtjes als mannetjes en juveniele dieren aangetroffen (foto 4.1).

Foto 4.1 | Mannetje zandhagedis in de onderzoekslocatie.

Tabel 4.1 | Resultaten per bezoek

Datum	Aantal zandhagedissen
18-04-2018	2
26-04-2018	6
17-05-2018	12
24-05-2018	18
31-05-2018	9
07-06-2018	10
28-06-2018	11

Gunstige staat van instandhouding

De zandhagedis staat op de Rode Lijst te boek als “kwetsbaar”. De soort is gevoelig voor vergrassing van de heide en duinen ten gevolgen van atmosferische depositie. De laatste jaren is er wel toename van de soort. De soort profiteert van effectief duinbeheer en waarschijnlijk hebben de warme zomers ook een positief effect op de soort. De toename van de populatie heeft ook enige positieve gevolgen voor de verspreiding van deze soort (Creemers & van Delft, 2009). De Utrechtse Heuvelrug is één van de plaatsen die het beste scoort. De positieve trend in Utrecht is gebaseerd op een ruim tienjarige monitoring van de o.a. de Leusderheide en Heidestein (De Wild et al, 2016).

De (deel)populatie in het plangebied maakt onderdeel uit van een grote populatie zandhagedissen op

de Utrechtse Heuvelrug. De belangrijkste leefgebieden zijn: de Leusderheide, de Zoom (bij Soest), Heidestein/Bornia, Austerlitz en Kwintelooyen. Op de Leusderheide werd op basis van transecttellingen in 2008 de populatie zandhagedissen geschat op 28.000 individuen (Stumpel et al. 2010). Op de Vlasakkers is ook een grote populatie zandhagedissen aanwezig. In 2010 werden er op sommige plaatsen dichtheden geschat van ca. 300 individuen per ha (De Jong et al. 2010).

De A12 vormt een onneembare barrière voor de zandhagedis (Van der Grift, 2005). Sinds een aantal jaar is de populatie verbonden via een aantal ecoducten met de Leusderheide. Door de aanleg van ecoducten kunnen zandhagedissen uit populaties ten noorden en ten zuiden van de A12 onderling weer uitwisselen hetgeen gunstig is voor de duurzaamheid van populaties.

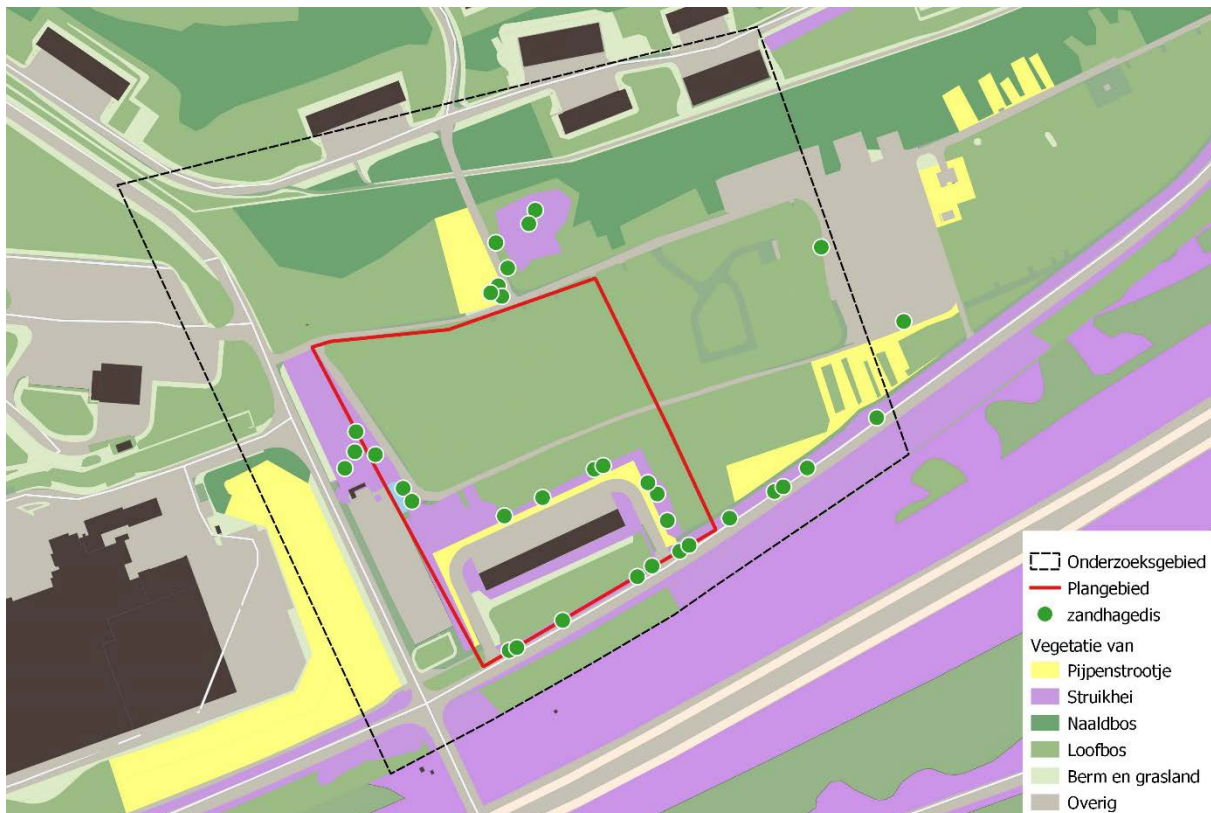
In figuur 4.2 zijn de waarnemingen (tot 10 jaar oud) bekend vanuit de NDFF in de omgeving van het plangebied weergegeven. Hierbij moet worden opgemerkt dat waarnemingen op de Leusderheide en Vlasakkers ontbreken in de NDFF. Dit komt omdat het geen openbaar terrein is. Hier zijn wel grote populaties zandhagedis aanwezig (De Jong et al. 2010, Stumpel et al. 2010).

4.3 Vogels

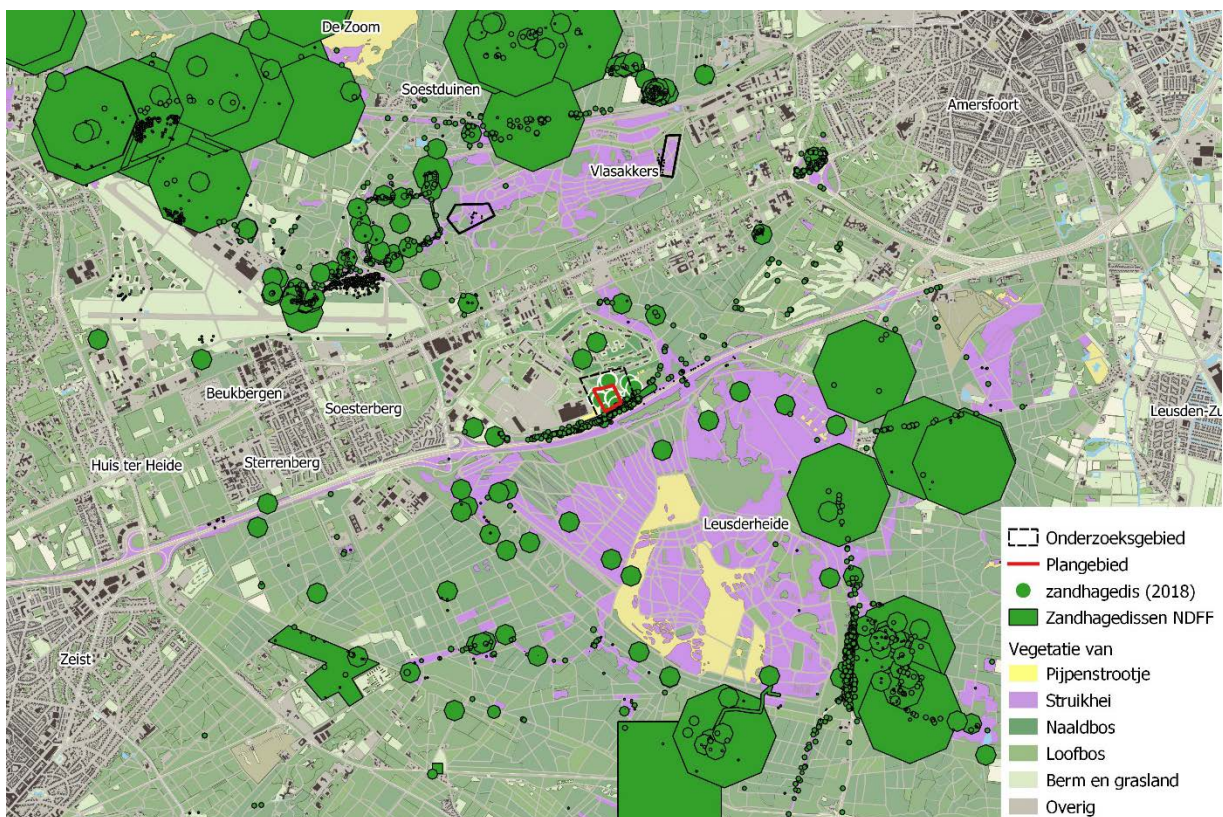
Tijdens het Inventariserend Veldonderzoek in 2018 zijn geen jaarrond beschermde nesten aangetroffen. De onderzoekslocatie zou in de toekomst wel gebruikt kunnen worden als nestlocatie van de buizerd of boomvalk, maar de opstand lijkt daar nu nog te jong voor.

Tijdens het Inventariserend Veldonderzoek zijn diverse algemene broedvogels waargenomen die van het onderzoeksgebied gebruik als broedgebied. In het plangebied broeden o.a. holenduif, merel, heggemus, roodborst en winterkoning.

Figuur 4.1 | Waarnemingen van zandhagedis in 2018.

Figuur 4.2 | Waarnemingen van zandhagedis in 2018 en in de NDFF.

5 Effectrelaties, voorwaarden en maatregelen

Onderstaande tabellen zijn gevuld met behulp van de effectenindicator van het Ministerie van Economische zaken. De effectenindicator is een instrument waarmee mogelijke schadelijke effecten in of nabij Natura2000 gebieden ten gevolge van activiteiten en plannen kunnen worden verkend. De effectenindicator geeft informatie over de gevoeligheid van soorten voor de meest voorkomende storende factoren. In de tabel 6.1 t/m 6.2 staat per soort aangegeven welke werkzaamheden risico's geven en in welke periode hier sprake van is. Hierbij is aangegeven wat de effectrelatie is tussen een ruimtelijke ontwikkeling en de soort. Als laatst zijn de voorschriften beschreven (combinatie van voorwaarden en/of mitigerende maatregelen) om de functionaliteit/kwaliteit van de (mogelijke) leefgebieden en omvang van de populatie van een soort te behouden. Op deze manier wordt in

onderstaande tabel de volgende onderzoeksvraag beantwoordt:

3. Welke effectrelaties kunnen mogelijk leiden tot verslechtering van essentiële (leef)gebieden van (mogelijk) aanwezige beschermde natuurwaarden?
4. Onder welke voorwaarden blijft de functionaliteit / kwaliteit van de (mogelijke) essentiële leefgebieden en omvang populatie behouden?
5. Welke maatregelen moeten getroffen wanneer schade aan functionaliteit/kwaliteit van (mogelijk) essentiële leefgebieden niet kan worden voorkomen?

Tabel 6.1 | Overzicht effectrelaties en mogelijk storende activiteiten met mitigerende maatregelen voor algemene broedvogels.

Algemene broedvogels

Gevoelige periode

- Broedperiode: maart t/m augustus

Gevoeligheid

- Ingrenen in vegetatie met nesten
- Ingrenen in foerageergebied

Effectrelaties

- Verstoring en aantasting van nesten
- Verstoring en aantasting van foerageergebied

Voorschriften

- Behoud van vegetatie/bossen met nesten
- Behoud van foerageergebied

Tabel 6.2 | Overzicht effectrelaties en mogelijk storende activiteiten met mitigerende maatregelen voor zandhagedis.

Zandhagedis

Gevoelige periode

- Voortplanting: maart t/m juli
- Eieren komen vanaf begin augustus tot midden september uit.
- Overwintering: medio september t/m maart

Gevoeligheid

- Vergraven, grondopslag, zandwinning, kap en aanplant van bossen in geschikt habitat
- Verstoring door verkeer
- Gebruik van het terrein, met name loslopende honden en oefeningen van militairen (fysieke betreding)
- Ruimtelijke herinrichting van geschikt habitat
- Versnippering leefgebied door aanleg wegen en paden
- Verbossing van leefgebied

Effectrelaties

- Aantasting leefgebied
- Verkeerslachtoffers
- Door verstoring niet op kunnen warmen, geen gebruik essentiële lichaamsfuncties
- Isolatie populatie door versnippering

Voorschriften

- Werkzaamheden buiten gevoelige perioden uitvoeren
- Verkeersluwe zones instellen, snelheidsbeperkingen
- Veiligstellen leefgebied, aanlijnplicht honden
- Verbeteren van bestaand geschikt habitat
- Tegengaan vergrassing, verruiging, verbossing
- Aanleggen faunapassages, droge duikers

6 Behoudenswaardigheid

6. Wat is de behoudenswaardigheid (kwaliteit, zeldzaamheid en beschermingsstatus) van de vastgestelde essentiële leefgebieden van de (mogelijk) aanwezige soorten (synthese onderzoeksvragen)?

Op dit moment is de onderzoekslocatie voornamelijk behoudenswaardig door de aanwezigheid van de heidevegetaties. Deze vegetaties zijn geschikt voor reptielen. Gezien de ligging van de onderzoekslocatie, de omvang loof- en naaldbos en heide, de rust die er heerst, heeft het terrein veel potentie om behoudenswaardiger te worden.

Om de heidevegetaties in de toekomst behoudenswaardig te houden is specifiek beheer voor reptielen noodzakelijk. In verstoorde situaties, zoals bij extreme vergrassing van pijpenstrootje wat op veel plekken al gebeurd is, is het nodig zijn om in te grijpen door selectief plaggen. Op deze manier kun je op lange termijn weer goede heide krijgen. Het duurt dan wel lang voordat zo'n plaats weer geschikt is voor hagedissen.

Er is op de onderzoekslocatie, maar ook in de wijdere omgeving in de afgelopen jaren achterstallig onderhoud opgetreden op de heideterreinen met als resultaat houtopslag van vooral grove den en berk (foto 6.1). Hierdoor dreigt de heide te verdwijnen en ook geschikt leefgebied voor de zandhagedis. Het is belangrijk om de heidevelden te ontdoen van de houtopslag. Hierdoor blijven de structuurrijke, oude heide behouden en krijgt het de kans om zich verder te ontwikkelen.

Foto 6.1 Houtopslag van berk en dennen op heideterreinen.

Daarnaast is het van belang om goede overgangen te maken tussen de verschillende vegetatietypen. Dit zijn vaak belangrijke plekken voor reptielen omdat op die plaatsen in het algemeen meer variatie in structuur voorkomt.

Bij de nieuwbouw zal specifiek gekeken moet worden hoe de heidevegetaties behouden kunnen blijven zodat bestaand leefgebied van deze soorten zo min mogelijk wordt aangetast.

Op dit moment is het gebied ongeschikt voor gebouwbewonende soorten door het ontbreken van bebouwing. Bij de nieuwbouw kan rekening worden gehouden met vleermuizen door speciale vleermuis-kasten te plaatsen of een spouw te maken die toegankelijk is voor vleermuizen. Daarnaast kunnen nestkasten voor vogels geplaatst worden. Ook kan er voor vleermuizen rekening worden gehouden met verlichting op het terrein. Het is bekend dat vleermuizen door rood licht minder worden afgeschrikt dan wit- of groenlicht (Spoelstra et al, 2017). De huidige verlichting kan dus door rood licht vervangen worden. Daarnaast is het ook nog een optie om gebruik te maken van objectgerichte verlichting.

Op dit moment staan er voornamelijk dunne berken en eiken op het terrein. Naarmate de bomen op het terrein ouder worden zal de kans dat holtes ontstaan die geschikt zijn als verblijfplaats voor vleermuizen toenemen. Holtes gemaakt door spechten spelen hierbij een belangrijke rol. Behoud van deze houtopstanden is dus van belang. Ook kunnen vleermuis- of nestkasten worden opgehangen. Als het bos ouder wordt zal de kans op soorten met een jaarrond beschermd nest waarschijnlijk ook toenemen. Daarnaast is het belangrijk om nesten van zwarte kraai en ekster te behouden. Deze kunnen gebruikt worden door boomvalk of ransuil als nestlocatie.

Er is een mogelijkheid om aan de randen van de houtopstanden takkenwallen aan te leggen. Een takkenwal biedt een beschutte woon- en voortplantingsgelegenheid voor kleine zoogdieren zoals egels, wezels en verschillende muizensoorten. Vogels zoals winterkoning en heggenmus vinden er nest- en schuilgelegenheid. Door de aanwezigheid van insecten op en in het dode hout vinden ze er ook voedsel. Een aantal amfibieën zoals de gewone pad overwintert er ook graag.

7 Bronnen

7.1 Literatuur

Creemers, R.C.M. & J.J.C.W. van Delft (RAVON) (redactie) 2009. De amfibieën en reptielen van Nederland. – Nederlandse Fauna 9. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey – Nederland, Leiden.

De Jong, Th., J. Noordijk & J. van Gooswilligen, 2010. Zandhagedissen op de Vlasakkers tijdens de Landmachtdagen 2009, translocatie en monitoring. Ecologisch Adviesbureau Viridis, Culemborg.

Dietz, C., O. von Helversen & D. Nill, 2011. Vleermuisen Alle soorten van Europa en Noordwest-Afrika. Vertaling en bewerking PHC Lina. De Fontein/Tirion Uitgevers BV, Utrecht.

Netwerk Groene Bureaus, 2017. Soortinventarisatieprotocollen in het kader van de Wet natuurbescherming (versie juli 2017)

Stumpel, A.H.P., R.J.M. van Kats, Th. De Jong, 2010. Zandhagedissen op de Leusderheide Populatiegrootte, eiafzetting en beheeraspecten. Concept 2010.

Van der Grift, E.A., 2005. Toetsing van het Uitgekiend Ontwerp voor ecoduct Soesterberg; Verwacht gebruik door de doelsoorten en aanbevelingen voor ontwerp en inrichting. Wageningen, Alterra, Alterra-rapport 1182.

7.2 Websites

Verspreidingsatlas zoogdieren
Via www.verspreidingsatlas.nl/zoogdieren

NDFF
<https://ndff-ecogrid.nl/>

Bijlage A. Overzicht algemene vrijstellingen

Tabel A.1 | Overzicht vrijgestelde soorten RVO.

Soortgroep	Nederlandse naam	Wetenschappelijke naam
Zoogdieren	Aardmuis	<i>Microtus agrestis</i>
Zoogdieren	Bosmuis	<i>Apodemus sylvaticus</i>
Zoogdieren	Bunzing	<i>Mustela putorius</i>
Zoogdieren	Dwergmuis	<i>Micromys minutus</i>
Zoogdieren	Dwergspitsmuis	<i>Sorex minutus</i>
Zoogdieren	Egel	<i>Erinaceus europaeus</i>
Zoogdieren	Gewone bosspitsmuis	<i>Sorex araneus</i>
Zoogdieren	Haas	<i>Lepus europeus</i>
Zoogdieren	Hermelijn	<i>Mustela erminea</i>
Zoogdieren	Huisspitsmuis	<i>Crocidura russula</i>
Zoogdieren	Konijn	<i>Oryctolagus cuniculus</i>
Zoogdieren	Ondergrondse woelmuis	<i>Pitymys subterraneus</i>
Zoogdieren	Ree	<i>Capreolus capreolus</i>
Zoogdieren	Rosse woelmuis	<i>Clethrionomys glareolus</i>
Zoogdieren	Tweekleurige bosspitsmuis	<i>Sorex coronatus</i>
Zoogdieren	Veldmuis	<i>Microtus arvalis</i>
Zoogdieren	Vos	<i>Vulpes vulpes</i>
Zoogdieren	Wezel	<i>Mustela nivalis</i>
Zoogdieren	Woelrat	<i>Arvicola terrestris</i>
Amfibieën	Bruine kikker	<i>Rana temporaria</i>
Amfibieën	Gewone pad	<i>Bufo bufo</i>
Amfibieën	Kleine watersalamander	<i>Triturus vulgaris</i>
Amfibieën	Meerkikker	<i>Pelophylax ridibundus</i> (<i>Rana ridibunda</i>)
Amfibieën	Bastaardkikker	<i>Pelophylax klepton esculentus</i> (<i>Rana esculenta</i>)

Bijlage B. Wettelijk kader

Wettelijk kader

De natuurwetgeving voor Nederland is per 1 januari 2017 vastgelegd in de Wet natuurbescherming. Deze wet vervangt drie wetten: de Natuurbeschermingswet, de Flora- en Faunawet en de Boswet. De Wet natuurbescherming heeft als doel bescherming, herstel en ontwikkeling van natuur zonder stijging van lasten voor bedrijven en burgers. Het bevoegd gezag is gedecentraliseerd naar de Provincies. Deze decentralisatie houdt in dat de provincies nu o.a. verantwoordelijk zijn voor het toetsen van ontheffingsaanvragen. RVO blijft wel het bevoegd gezag voor het verlenen van ontheffing of vrijstellingen voor activiteiten en projecten in gebruik, beheer of aanleg door het rijk.

Naast de Wet natuurbescherming bestaat in Nederland het Natuur Netwerk Nederland, waarvoor de provincies beleid maken.

Wet natuurbescherming

Binnen de wet zijn de beschermingsregimes voor Natura 2000-gebieden, soortbescherming en houtopstanden opgenomen als afzonderlijke hoofdstukken, waardoor de wet via duidelijke en eenvoudige regels voorziet in een heldere implementatie van de Europese natuurbeschermingsrichtlijnen. De Wet natuurbescherming kent drie beschermingscategorieën onder het hoofdstuk 3: 'soortbescherming':

- Alle van nature in Nederland in het wild levende vogels op grond van de Vogelrichtlijn (art 3.1);
- Soorten beschermd op grond van de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern en het Verdrag van Bonn (art. 3.5);
- Nationaal beschermde 'andere soorten' (art. 3.10).

Soortbescherming

Het hoofdstuk 'Soortbescherming' uit de Wet natuurbescherming bestaat uit drie aparte beschermingsregimes, ook wel de passieve soortbescherming genoemd: 1) de Vogelrichtlijn; 2) de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern en het Verdrag van Bonn en; 3)

nationaal beschermde soorten. Voor deze drie beschermingsregimes gelden verschillende verboden en wettelijke belangen voor het aanvragen van een ontheffing.

Vogelrichtlijn (art 3.1)

Voor van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn gelden de volgende verbodsbepalingen:

- 1) opzettelijk doden en vangen van vogels;
- 2) opzettelijk vernielen van nesten, rustplaatsen en eieren;
- 3) eieren rapen en onder zich hebben;
- 4) opzettelijk verstoren van vogels;
- 5) het verbod onder 4) is niet van toepassing indien de verstoring niet van wezenlijke invloed is op de gunstige staat van instandhouding van de populatie.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.1 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheffingsaanvraag (zie paragraaf 3.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.3, lid 4:

1. in het belang van de volksgezondheid of de openbare veiligheid;
2. in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer;
3. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren;
4. ter bescherming van flora en fauna;
5. voor onderzoek of onderwijs, het uitzetten of herinvoeren van soorten;
6. het selectief vangen, onder zich hebben of verstandig gebruik van bepaalde vogels.

Habitatrichtlijn (art. 3.5)

Voor in het wild levende dieren van soorten, genoemd in de Habitatrichtlijn, het Verdrag van Bern of het Verdrag van Bonn gelden de volgende verbodsbepalingen:

- 1) opzettelijk doden en vangen;
- 2) opzettelijk verstoren;

- 3) opzettelijk vernielen of rapen eieren;
- 4) opzettelijk beschadigen of vernielen voortplantings-plaatsen of rustplaatsen;
- 5) opzettelijk plukken of vernielen planten.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.5 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheftingsaanvraag (zie paragraaf 1.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.8, lid 5:

1. ter bescherming van flora en fauna, en instandhouding natuurlijke habitats;
2. ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij, wateren of andere vormen van eigendom;
3. in het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
4. voor onderzoek of onderwijs, repopulatie of herintroductie van deze soorten of de daartoe benodigde kweek;
5. op selectieve wijze een aantal van bepaalde dieren van de aangewezen soort te vangen of onder zich te hebben.

Nationale beschermde soorten (art 3.10)

Voor in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel A gelden de volgende verbodsbepalingen:

- 1) opzettelijk te doden of te vangen;
- 2) opzettelijk te beschadigen of te vernielen, of

Voor vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage, onderdeel B gelden de volgende verbodsbepalingen:

- 1) in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te ontwortelen of te vernielen.

Een ontheffing voor het overtreden van de verbodsbepalingen van artikel 3.10 kan alleen verleend worden als voldaan wordt aan de criteria van de ontheftingsaanvraag (zie paragraaf 3.3) en één of meer van de onderstaande wettelijke belangen uit artikel 3.10, lid 2:

- a. in het kader van ruimtelijke inrichting of ontwikkeling;

- b. ter voorkoming van schade of overlast;
- c. ter beperking van de omvang van populaties;
- d. ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden;
- e. in het kader van bestendig beheer of onderhoud landbouw of bossen;
- f. in het kader van bestendig beheer of onderhoud vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
- g. in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied; of
- h. in het algemeen belang.

Actieve soortbescherming

Naast de passieve soortbescherming zijn provincies wettelijk verplicht om soorten te beschermen middels de Natuurvisie (art. 1.7) en de actieve soortbescherming (art 1.12). In het kader van deze actieve bescherming kunnen de provincies de lijst met beschermde soorten uitbreiden en/of gebieden aanwijzen waarvoor een extra inspanning nodig is om de staat van instandhouding van populaties te behouden of herstellen.

Zorgplicht

Voor alle Natura 2000-gebieden, bijzondere natuurgebieden en voor alle in het wild levende dieren en planten (mét en zonder beschermstatus) is de zorgplicht van kracht (art. 1.11). De zorgplichtbepaling houdt in dat een ieder die weet of redelijkerwijs kan vermoeden dat door zijn handelen of nalaten nadelige gevolgen kunnen worden veroorzaakt aan Natura 2000-gebieden, bijzondere natuurmonumenten en in het wild levende planten en dieren, evenals voor hun directe leefomgeving dergelijke handelingen achterwege laat, mitigerende maatregelen neemt of compenserende maatregelen neemt.

Vogellijst

Alle inheemse vogelsoorten zijn beschermd in het kader van de Vogelrichtlijn (art 3.1). Een aantal vogelsoorten hebben een dubbele beschermingsstatus omdat zij onder beide beschermingsregimes vallen. Voor deze soorten geldt het verbod 'opzettelijk verstoren' ongeacht of deze verstoring van wezenlijke invloed is op de gunstige staat van instandhouding van de populatie.

Tijdens het broedseizoen zijn ook de nesten van vogels beschermd, waarbij er geen standaard periode is

vastgesteld voor het broedseizoen. De meeste vogels maken elk jaar een nieuw nest of zijn in staat een nieuw nest te maken. Slechts een beperkt aantal soorten bewoont het nest permanent of keert elk jaar terug naar hetzelfde nest. Deze nesten zijn jaar rond beschermd waardoor de verbodsbepalingen van artikel 3.1 van de Wet natuurbescherming het gehele jaar van toepassing zijn. De wetgever verstaat onder vaste verblijfplaatsen van vogels ook nesten en holtes waar de vogels ook buiten de broedtijd regelmatig verblijven.

Ontheffing, vergunning of vrijstelling

Het is mogelijk om voor de in de Wet natuurbescherming vermelde verboden een ontheffing of vergunning aan te vragen. Er kan alleen een ontheffing verleend worden als er aan drie criteria is voldaan:

- Er is geen alternatieve bevredigende oplossing mogelijk;
- Er moet sprake zijn van een wettelijk belang behorend bij het artikel dat overtreden wordt;

- Er mag geen afbreuk aan de staat van instandhouding van de populatie plaatsvinden.

Vrijstelling

Het is niet altijd nodig om een ontheffing aan te vragen wanneer er gevolgen voor beschermde planten en diersoorten optreden. Er zijn verschillende soorten vrijstellingen van de verboden voor beschermde soorten mogelijk. Er hoeft geen ontheffing aangevraagd te worden indien strikt en aantoonbaar gewerkt wordt volgens een door het Ministerie van Economische Zaken goedgekeurde gedragscode. De Zorgplicht blijft ook bij het werken via een gedragscode onverminderd van kracht. Naast de gedragscode is ook een vrijstelling in de vorm van een ministeriële regeling te krijgen (art 3.11). Deze ministeriële regelingen zijn opgesteld door Gedeputeerde Staten als vrijstellingslijsten. Zie Bijlage A voor een overzicht voor de vrijgestelde soorten.

In onderhavige rapportage wordt niet ingegaan op de aanwezige soorten van de vrijstellingslijst.

Kader 7.1 | Jaarrond beschermde vogelnesten

De meeste vogels gebruiken hun nest slechts eenmalig voor de voortplanting. Elk jaar bouwen de dieren een nieuw nest op meestal een andere locatie. Nesten van deze vogels zijn slechts gedurende het broedseizoen beschermd. Er zijn echter ook vogelsoorten waarvan de nesten jaarrond beschermd zijn en waarop de verbodsbepalingen van artikel 3.1 en 3.5 (afhankelijk van de soort) van de Wet natuurbescherming het gehele jaar van toepassing zijn. Er worden 5 categorieën onderscheiden:

1. Vogels waarvan de nesten ook buiten het broedseizoen als vaste rust- en verblijfplaats gebruikt worden (voorbeeld: steenuil).
2. Koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk zijn van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: gierzwaluw en huismus).
3. Vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: ooievaar en kerkuil).
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen. (voorbeeld: buizerd en ransuil).
5. De volgende vogelsoorten behoren tot deze categorie: vogels die weliswaar terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of in de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen. De nesten van deze soorten zijn buiten het broedseizoen niet beschermd, tenzij zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden dat rechtvaardigen.

